

☞ BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA ☞

ANY VII

OCTUBRE

N.º 33

CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA

Lo divendres dia 15 del present mes d'Octubre, a les cinch del matí, va morir a La Junquera nostre amich y company d'excursionisme D. Carles Bosch de la Trinxeria. Lo dia 19 se celebraren sos funerals, y jo'm vaig creure obligat a assistirhi, perquè al saber la mort se contristà mon ànima de tal modo que estava desitjós de concórrer a qualsevol acte, lo primer que fos, en que pogués vessar tot lo dolor que la meva ànima sentia y el dol que a la nostra societat li pertocava.

Hi vaig anar a plorar ab la familia, que estimo com la meva própia, la perdua de tant bon amich, del escriptor que tant m'havia delitat, del excursionista que m'havia fet gosar tant, comunicant tot lo sentiment de la montanya catalana, del agre del terror, del esperit verament català que tant fonament sentia.

Fou l'acte una vera manifestació de dol, perquè hi concorregué tota la població, com havia concorregut també a l'acte del seu enterro. Y és que además de la representació que'l Sr. Bosch tenia com a propietari dels millors de l'encontrada, era home que gosava de totes les simpaties per son caràcter obert y franch, entusiasta, bondadós y sempre amich de fer favors a tothom.

Además tenia una altra qualitat: se'l veyia cuidar personalment de ses hisendes, confraternisar ab sos treballa-

dors, entusiasmar-se ab ells a les treballades, seguir ses feynes y formar ab tots ells y sobre tot ab sos masovers una unió tal y una germandat tant perfecta, que, estant cadascú en son lloch, unien inteligencia y força, esperit y materia, pera arrancar del fons de l'ànima la més simpàtica nota entre ells d'amor y carinyo, y del fons de la terra lo més preuat tresor d'abundor y riquesa. Heus-aquí'l gran secret, entre'l poble, de ses simpaties.

Emperò un altre també se n'hi afegia: sentia la patria, l'halè sà y robust de la montanya, aspirava ab dalit sa sanitosa essencia, sa forta vida, sa pura honradesa, y ho comunicava en son tracte a tothom, obrint font inestroncable de bells sentiments y de bona sava.

Y, encara més, com si fos tot ell un conjunt d'atracció, no'n tenia prou de comunicarho: tenia necessitat de ferho sentir y coneixer, de posar en contacte dit esperit ab tothom qui podia, y d'aquí que's procurés sempre amichs y companys pera endursels vers lo camp de ses glories y gaubaus, la gran montanya pirenenca, y s'emmenés cors y bones amistats fentlos sentir tot aquell conjunt de belleses y grandeses.

Y com això no era feyna de cada dia, ni era sempre possible buscar medi de comunicarho als demés, agafà la ploma, ab lo qual se creà tant gran nombre d'admiradors y de fortes simpaties.

Heus-aquí com de tot aquest conjunt y en totes les classes se creà aquest aire d'amistat y benvolença que tant se demostrà lo dia de rendirli les seves honres fúnebres.

Aquest últim medi, lo de publicar ses impressions, per la gran força atractiva que'l Sr. Bosch en ses obres sabia posarhi, es lo que als que ni modo tenien de conèixer, ni podien anar ab ell en ses atrevides excursions y caceres, l'ha fet popular del tot y l'ha fet ser una gloria catalana.

Y és curiosa la seva gestació: ell les sentia en mig del camp, de l'aire pur, de l'atmòsfera sana, en mig del ardent sol de la furiosa ventada, de l'ampla congesta, de tot lo grandió d'aquella naturalesa; les concebia en son cervell,

matisantles d'aquella bellesa que ell sols sabia. Quan tenia'l quadro format l'explicava a sa familia, a sa esposa, y quan havia format lo conjunt lo traduhia en lletres, l'escrivia y anava a llegir l'obra a sa tertulia íntima.

En lo gran hivernàs, com deya ell, en mig d'aquelles vetlles llargues y fredes d'hivern, se formà una tertulia de sos amichs més íntims de La Junquera, y allà en la rebotiga del apotecari, ple d'entusiasme, al caliu del amor intens que per ses obres sentia, los hi llegia ses excursions, sos treballs literaris, una naturalesa exuberant de força y vida, les primicies de ses obres.

Així s'explica aquell acte tant bonich y tendre de sos amichs, en los funerals, d'aquella tertulia íntima.

En lo mig de l'iglesia, com és de costum en los grossos funerals, s'alçava un túmul; la familia l'havia rodejat d'una encesa d'atxes que resplandia; donchs los amichs aquells, aquella tertulia, hi portà la seva nota benvolent d'amistat vera.

Voltaren dit túmul, en lo cos alt, de quatre hermoses corones de llorer, les entrelligaren ab una llarga glaça endolada, y dintre de cada una d'elles hi posaren lo títol d'una de les obres del Sr. Bosch: *Recorts d'un excursionista, Pla y montanya, Tardania, De ma cullita*. A la part central del túmul, dintre una tarja més grossa, de la que'n penjava una hermosa cinta de moaré negre, hi havia la dedicatoria: «A D. Carles Bosch de la Trinxeria. Los amichs de La Junquera».

Al veure una mostra així tant delicada dels amichs catalanistes del país; al saber que'ls amichs de Perpinyà, en nom dels çatalans de França, havien anat a mostrar també'l seu dol a la familia, me vaig considerar sortós d'haverhi anat, perquè hauria estat una grossa falta, fins hauria estat mal vist, que cap amant de Catalunya, ja que cap més n'hi havia, que cap admirador del Sr. Bosch hagués concorregut a n'aquell acte. Afortunadament portava l'autorisió de les principals corporacions catalanistes de Barcelona, y en nom d'elles y de tots los bons amichs d'eixa terra puguí expressar a la familia tot lo gran condol que

sentiem per la perdua de tant bon escriptor y d'amich de tanta vàlua.

Y a fe que n'és de perdua. Era un escriptor pur, castiç, d'estil propi, de galana forma y observació profunda. Ple de sentiment y delicadesa, manejava, no obstant, l'expressió quan s'esdevenia ab tota l'energia y força, y sobre tot sentia sempre de tal modo lo que escrivia y ho expressava ab tal forma que prompte comunicava son calor al llegidor y el feya seguir per aquells viaranyes que ell sempre duya, per camí de bona llei y agradable.

Feya relativament poch anys, vuit o dèu, que era conegut en lo camp literari de nostres lletres. Ensimismat en sos treballs agrícols, en ses lectures cotidianes, que eren moltes, no creya que lo que en sos ratos de repòs concebia pogués tenir importancia alguna. Més quan un dia li vingué la sordera y, sense expansió exterior, se reconcentrà en si mateix y trasladà al paper tot aquell món d'emoció y sentiments que constituïen sa propia vida, aquell dia pogué veure tot lo que com escriptor valia, y fou pregat per sos amichs perquè ho dongués a l'estampa. Costà de vencer, mes per fi va lograse.

Fou son primer llibre: *Recorts d'un excursionista*. Tots vosaltres recordareu la sensació que va causarnos. ¿Qui era aquella persona que a la primera vegada que escrivia naixia ab tant d'acert, ab tanta força y valentia? ¿De qui eren aquelles escenes tant ben pintades, aquelles montanyes tant ben descrites, aquells quadros tant acabats y hermosos?

Jo vos ho diré.

Descendia d'aquell tant valent D. Joseph de Trinxeria, qui, quan desastrosos tractats pera la nostra terra, guanyats més per la força y villania que per la veritat y la justicia, nos arrebataren l'hermós Rosselló, donant lloch al funest tractat dels Pireneus (1655), s'alçà en armes en son poble natal de Prats de Molló, comanant valentes partides pera guerrejar contra lo que ell en deya tropes estrangeres, y que tant valent se mostrà en aquella sagnant lluita y venint després a lluitar per la mateixa causa en terra catalana.

Això feu que son patrimoni s'extengués per Catalunya. Y passada després la Revolució Francesa y retornats a sa familia los béns de la part de França que per ella, com perteneixents a aristocràtica familia, li foren retornats, se trobà eixa ab quantiosos béns, així a l'una part com a l'altra de la ratlla pirenenca.

Era, donchs, sa familia, de raça catalana-rossellonesa, y per major cuidado de son patrimoni vivia en un punt intermediari de la serra, intermediari de l'una banda y l'altra, més per això en terra catalana, La Junquera.

Això no vol dir que quan convingués, y en certes èpoques de l'any, no anés a viure en terres rosselloneses, y en elles va naixer D. Carles Bosch de la Trinxeria, en sa casa pairal de Prats de Molló.

Era a l'any 1831. Passà després al Liceu de Tolosa a guanyarse'l grau de Batxiller en arts y lletres, y a la mort del seu avi, que'l cridà per encarregar-se de ses terres, se trobava a Barcelona, ahont passà la joventut, dedicat al comerç en una casa de la nostra ciutat.

Portat a sa casa, li calgué passar d'una terra a l'altra pera cuidar de ses finques; y sempre per la serra pirenenca y vegent sa majestat y grandesa, y gosant ab los espectacles sempre nous de la naturalesa, se formà aquell esperit excursionista de bona lley, que després, fentho sentir en sos llibres, tant nom devia darli.

En aquella casa pairal de Prats de Molló, allí'l vaig coneixer, y ab motiu d'una excursió.

Era alt, gros, de posat franch y agradable; bastava vèurel pera cobrarhi desseguida forta simpatia. Hospitalari, com descendent de nostres pagesies catalanes, bastava que algú dels que som amants de les lletres catalanes s'acostés per allí pera que ell desseguida lo portés a casa seva.

Teniam ab lo Sr. Osona projectada una excursió al Canigó, sa montanya enamorada. Ell ho sapigué, y, no sabent com, ell nos féu força d'anar a Prats de Molló, ahont aquell estiu era. Ja ho tenia tot preparat: era un excursionista de veres. Malaguanyadament lo temps, de serè que estava, s'enfosquí desseguida y se concrià una

d'aquelles tempestats que tant fortes són per aquella terra. Allò era un devassall espantós d'aigua. Davant de tal contratemps, si l'haguessiu vist a nostre amich ab quina ansietat anava d'un cantó a l'altre mirant lo cel pera veure si l'aiguat se desvaneixia! Era una ansietat hermosa, patia per nosaltres. Se dolia de no podernos aconduir per aquelles superbes altures, no podernos fer disfrutar d'aquelles hermoses valls, d'aquelles congestes, d'aquells llachs, d'aquells alts cims, d'aquella grandiositat, d'aquella esplendidesa de llum y claror tant majestuosa.

No per això hi perdérem res: nos reunírem en sa cambra d'estudi, adornada de mobles antichs y decorada d'un aplech de quadros al oli ab vistes de la naturalesa pintats per ell mateix, donchs també cultivava, y ab gust, l'art de la pintura. Tenia aquella dues finestres, l'una a la part de mig-dia, ombrejada a les hores del sol per un secular arbre que li dava agradosa fresca y ombra, y l'altra ab vistes sobre'l riu Tech y una espessa castanyeda.

Nos sentàrem al costat d'aquesta, y el Sr. Bosch nos llegí una de les mellors escenes de l'obra que estava escrivint llavores. Era un llegidor perfecte, de clara veu, d'entonació acabada, remarcant lo que volia, febroso de vegades, reposat altres, fent sentir sempre calor e interès per lo que llegia. Passàrem dues hores ab gust més que creixent cada vegada, ab viu anhel de l'ànima. Nos passà'l temps que ni tant sols vam adonàrnosen.

Ah! ¡Quina alegria fou la seva quan, acabada la lectura, vegérem lo cel serè y clar, d'una atmòsfera clara y pura! ¡Com s'enlairà aquell esperit pensant en lo sentdemà trepitjant aquella immensa mole, aquella grandiosa montanya!

Y férem l'excursió. No us en parlaré pas gens perquè ni és lloch aquet, ni voldria parangonarme ab lo mestre: en ses obres hi podreu saborejar tota aquella bellesa que tant hi sentia.

Més, allí, pujant amunt, en mig d'aquella celistia divina ab que començàrem, en mig d'aquell aire pur, d'aquella incomparable bellesa, d'aquella calma y soletat,

d'aquelles flors boscanes, d'aquell sol esplendent, d'aquella majestat y grandesa, d'aquella naturalesa rica, prepotent y forta, allí nasqué nostra amistat y reeixí tot desseguit tant bella, com ho era tot lo que'ns rodejava, tant sana y ferma com ho era'l terror que trepitjavem, tant forta com ho era'l rocam d'aquella may prou ben ponderada montanya.

Després férem altres passejades. ¿Qui era capaç de resistir a sos atrayents desitjos?

Los dies de repòs, los de mala temperatura, se recloia a sa casa a gosar de l'intimitat de sa familia y a disfrutar ab sos nombrosos llibres. Era sa casa una biblioteca, y a cada hora de correu s'omplia sa taula de despaig de revistes y llibres.

Era sumament aficionat a llegir y seguir lo moviment científich de l'època. Per això's comprenen les continues relacions que tenia ab los escriptors de totes terres. Especialment per la major proximitat, tenia gran amistat ab en Mistral, ab en Puiggarí de Perpinyà, ab qui'l lligaven llaços de familia; ab en Pepratx y ab tota la plèyade d'escriptors provençals y rossellonesos.

Això li donava un tracte agradós y variat y una gran serie de coneixements que eren molt extesos. Sobre tot les ciències que li agradaven més, y es comprèn per la relació íntima que podien tenir ab ses aficions excursionistes, eren la botànica, la geologia y l'astronomia. Coneixia sempre la lley de terror que trepitjava, la familia a que perteneixien les plantes que trobava, y a la nit, en les llargues caminades de dematí o vespre, desde les barraques dels pastors, coneixia sempre l'hora que era, ho puch dir per experiència propia; y quan començava a descapdellar tota la magnificència del cel estrellat que a sos ulls veyia, y anava destriant los estels pel seu nom y grupo, dava goig verament de sentirlo.

Per això era tant agradosa sempre la seva companyia, y són sos llibres matisats de tants coneixements y ciencia.

Tenia altra cosa pera ferse agradable: un aire senyor de bona societat y honradesa. Havia passat, com he

dit abans, los mellors anys de sa juvenesa en la nostra ciutat y se'l coneixia exemp de disbauxes y vicis; sa afició era'l joch d'escachs, tant senyor y noble, que després perfeccionà tant que col·laborà en una pila de revistes estrangeres, que publicaven ab gust sos problemes.

Fet ja home, y tenint de cuidar de son patrimoni, fou quan començà a desenrotllarse en ell aquella severitat de principis y honradesa a tota prova que eren patrimoni de la seva ànima. No consentia enganys ni falsetats, excessos ni disbauxes: tot tenia d'anar formal y recte, y així ho provà quan fou arcalde de dita vila, y ho ha provat del modo com en lo dia de sa mort ha deixat sa hisenda: ni un deute, y cuidado que'ls temps han estat difícils, y moltes cases de pagès han sucumbit per falta de tacte. Ell era un model d'administració; a poc a poc remontà son patrimoni, y és perquè n'era cuidadós, se'n cuidava ell mateix, y, a pesar de ses excursions, no deixava may d'estudiarlo.

D'aquí que en qüestions agrícoles fos escoltat son parer y més de quatre vegades consultat per altres propietaris y pagesos.

Heus-aquí l'home qui era: serio, honrat y recte. Ara, com a excursionista y escriptor, no cal parlarvosen: tots vosaltres l'heu conegut y vos heu gaudit més de dues voltes ab ses obres.

Com excursionista era infadigable, era atrevit, y havia recorregut tota la llarga serra pirenenca catalana; però l'havia recorreguda ab amor y consciencia. Era observador y procurava fixarshi; coneixia tots los colls y serres, totes les gorgues y riberes, tots los pichs y altures; coneixia la gent del país, llurs costums, modo d'esser, sentiments y aspiracions, l'halè's pot dir de la montanya. ¿De tradicions y llegendes? Fins les que duyen los rochs en ses immutables esquenes. Los afers y vides dels pastors semblava com si fossin propis seus. Si ell mateix comerciava ab grans remats y els trobava a cada pas en ses excursions, com no havia de conèixels?

Com escriptor era d'estil clar y concís, de bella forma,

d'elegants maneres, de delicadesa de sentiments, de llenguatge agradós, moltes vegades nou, però castiç y pur sempre.

Se pot dir que ses obres se poden dividir en dues classes: unes descriptives, excursionistes; altres socials, noveles. En les primeres serà difícil arribar a més: l'exactitut és assombrosa, un llegintles se sent transportat al mateix lloch que's narra, s'hi identifica; en les noveles y quadros de costums esbrina les passions y sos mòbils, se fica en la societat, rica o pobra, pera fuetejar sos vicis, pera alabar ses virtuts y creencies. Sobre tot en lo que's distingeix és en la descripció de caràcters, ab la força ab que'ls manté, ab lo vigor ab que'ls tracta, y és de molt mèrit per ell que fins en Pereda l'hagi reconegut mestre en això y li hagi enviat preuades alabances.

Si volgués provar tot lo que dich, fàcil me fóra: no més cullint ses obres vos ho demostraria; més en treball com aquet no és possible: los meus companys Srs. Massó y Pagès llegiràn alguns troços de sos quadros y obres. Així tindreu complerta la fisonomia del escriptor que avuy plora la nostra terra.

Una fase'm descuidava: sa gran activitat, son amor a Catalunya. Aquest era immens, sens pecar en lo exagerat: volia a la nostra patria com pot estimar l'home lo que més estima en vida; per això treballava sempre: bastava que un li demanés algun escrit seu pera que desseguida posés mà a la ploma; treballava sempre per la nostra renaixença literaria, e, infadigable en ella, cada any honorava a nostra literatura ab una obra nova. Era la pedreta, com ell deya, que cada any afegia al edifici de la nostra renaixença.

En lo present, a pesar de sa crudel malaltia, hi treballava, fins que l'esperit lo rendí y tingué de deixarho. Resta d'ell una obra inèdita que és una colecció de quadros d'aquells que tant bé sabia fer. Déu ajudi que no quedi inèdita.

Y ab sa obra pòstuma jo també acabo, perquè d'altra manera potser may finiria ma tasca: tant agradosa m'és.

Parla'l cor, y aquet may se cansa: al contrari, troba goig en tocar la fibra íntima de l'amistat verdadera.

Ha desaparegut ja'l bon amic, l'atent company d'excursionisme; ja may més l'hem de veure en eixa terra. Quan jo, el dia de ses honres fúnebres, veyá aquell túmul tot voltat d'esplendent lluminaria, me semblava veure al mig una brillant corona d'or y llum que se'n pujava cap al cel aquella ànima pura y bona.

Fou sa mort la d'un verdader cristià.

Ja que no'ns queda més que sa memoria, tributem, senyors, avuy y sempre, ab tot nostre cor y ànima, un sentit record d'admiració y afecte an aquell que fou en vida tant bon company y sentí tant d'entusiasme fervorós envers la nostra estimada terra catalana.

FRANCISCO DE S. MASPONS Y LABRÓS

CATALECH ESPELEOLOGICH

DE CATALUNYA (1)

(Continuació)

Tortosa. 234)—COVA TROBADA.—Prop d'una masia anomenada *Vallcarnera*, distant 9 hores de Tortosa, a dalt de la montanya del Port. A la segona boca d'entrada hi hà un avench de fons desconegut. Seguint una altra serie de galeries, se troba un pas hont hi hà la *guilla* (àcit carbònich); però com que aquet sols té una extensió de 40 passes, pot atravesarse corrent. Després pot seguirse

(1) Lo CENTRE EXCURSIONISTA agrahirà moltíssim que tots los socis que tinguen noticies de coves y avenchs, no incloses en aquet Catàlech, se dignin enviarles per completar-lo, com també si hi hà alguna nota equivocada que mereixi l'esmena.

baixant per espay de dugues hores, y l'últim recinte és més fons que'l nivell del mar. Segons descripció del delegat del CENTRE a Tortosa, aquet recinte forma una especie d'amfiteatre romà en qual centre hi hà un pou de 10 metres de diàmetre y 3 o 4 de fons. Per baixarhi hi hà una rampa molt còmoda, y al final se troba una estalag-tita que sembla un home assegut.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista.*

235) — BUFADORS D'EN FRANCESCH. — Estàn situats en la costa en els terrenos pertanyents al mas d'en Francesch y a la sortida d'un torrent. Llencen una gran quantitat d'aigua quan regnen els vents del E.

ITINER. Estació en la línea de Tarragona a Valencia; tranvia a Roquetes y Jesús. — BIBLI. Madoz, *Dic. geogr.*; Puig y Larraz.

236) — COVA D'EN RUBÍ. — Se troba en la vall del meiteix nom, en la part esquerra. L'entrada té 4 metres d'ample per 6 d'alt, y els seus primers 10 metres se redueixen a una galeria, plena de roques caigudes del sostre, la qual té la direcció al E. 10 graus N. Segueix una secció cap E. SE. d'uns 8 o 10 metres d'altura per 3'50 de longitud, y després d'un colze d'uns 8 metres de llarch que s'inclina al E. 18 graus S., se baixa 14 metres per tornar a pujar una galeria qual amplada varia entre 1 y 10 metres. Després de varis estrenyaments y aixamplaments, se presenta una roccassa, passada la qual la caverna's bifurca. La galeria de l'esquerra està interrompuda per un ensorrament als 5 metres; la de la dreta, inclinada al E., és molt estreta y tortuosa y té 45 metres practicables. Als 30 metres de l'entrada d'aquesta caverna's deixa una galeria molt estreta de 9 metres de llargada, y després se troba un pou de 5 metres de fondaria que precedeix a una altra galeria inclinada qual direcció és NO. y que pot seguirse 28 metres.

TER. G. Calices infracretàcees. — BIBLI. Mallada, Tarragona, *Bol. de la Com. del Mapa geol.*; Puig y Larraz.

237) — COVA PETITA D'EN RUBÍ. — Es paralela a l'anterior. Comença per un corredor de 12 metres ab ràpida

pendent; després seli junta un altre corredor d'igual longitud, però ab una altura que en alguns llocs arriba a 15 metres.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

238)—COVA CAMBRA.—Se troba al cim de la Mola de Catí, prop dels ports de Beceit. Comença ab un tallat de 2 metres d'altura per 16 de llargada y 12 d'amplada, en direcció al N.NE., fins a un forat que dona pas a una cambra triangular de 14 metres de llargada, plena d'estalagmites. Després d'un estrenyament se troba l'aixamplament principal, qual planta forma un trapeci y qual diagonal segueix l'eix de la cova y té 22 metres; més enllà y en direcció NS. segueix una estreta galeria de 26 metres de llargada, hont acaba la caverna.

TER. G. Calices liàsiques.—BIBLI. Madoz, Prado, Mallada, Puig y Larraz.

239)—COVA PETITA.—A 25 metres al SO. de l'anterior hi hà una altra cova que comença ab la forma d'embut. Té 40 metres de llarch, seguint una baixada de 10 a 15 metres d'amplada, després de la qual se presenta un carreró molt estret de 20 metres de llargada, tot ple de pedres despreses; y, per fi, s'entra en una cambra de 20 metres, hont termina la cova.

TER. G. Calices liàsiques.—BIBLI. Mallada, Tarragona, *Bol. de la Com. del Mapa geol.*; Puig y Larraz.

GANDESA

Horta. 240)—COVA DE CANTES.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices juràsiques?—BIBLI. Mallada, Puig y Larraz.

CARDONA Y SOLSONA

Cardona. 241)—EL FORAT MICÓ.—Caverna situada en les salines, en la qual naix una font salada y hont en altre

temps hi penjaven els objectes perquè's recobrissin d'una capa de sal.

TER. G. Marques terciaries.—BIBLI. Gómez de Bedoya, Thos y Maureta, *Mem. de la Com. del Mapa geol.*, Barcelona; Puig y Larraz.

242)—LA BOFIA GRAN.—Segons els Srs. Thos y Maureta, les bofies són uns forats deguts a ensorraments del terreny, a conseqüència d'haver quedat aquet en fals per la dissolució de les capes salines inferiors.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

Canalda. 243)—FORATS DELS MOROS.—En el centre de la gran penya o montanya de Canalda. En temps de grans plujes baixen algunes vegades petites monedes de plata conegudes per *creuets*. La tradició diu que foren l'últim refugi dels cristians quan l'invasió agarena. Estàn situats a una altura de 30 metres.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Castellar del Riu. 244)—LES LLORANQUES.—A uns 1,500 metres sobre'l nivell del mar. La tradició diu que dites cavernes són naturals, havent servit d'amagatall en les guerres passades. Sembla que tenen ramificació ab altres dels Rosets de Peguera.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Montmajor. 245)—LA BOFIA.—Avench situat prop l'ermita de Sant Jaume dels Banchs, en els encontorns de Correa. S'ignora sa profunditat, puix encara que alguns han baixat bastant fons, contenen que se'ls apaguen les llums. Se troba aigua a 60 o 80 metres, y a major profunditat diuen que hi han grans corrents.

ITINER. Camins vehinals a 14 kilòmetres de Berga.—TER. G. Calices eocenes.—BIBLI. Madoz, *Dic. geog.*; Puig y Larraz.

Saldes. 246)—BALMA DE LLURIA.—Cavitat natural, de grans dimensions, de bòveda molt alta, semblant a la nau

d'una catedral. Se troba a la sortida del estret de Llúria, al entrar en la vall de Saldes.

TER. G. Calices cretàcees.—BIBLI. Massó y Aulestia, *L'Excur.*, 1882; Puig y Larraz.

247)—BAUMES DELS COGOLLONS, BAUMES DE PEDRA FORCA.—Coves y gruta que's troben en el camí de Saldes a Pedra Forca.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

Guixes. 248)—BOFIA DEL COMTE.—Se troba al N. de la població, en la montanya dita *del Comte*. Sembla que és una caverna qual primera part és avench. En son interior hi hà un dipòsit d'aigua, gelada comunment.

TER. G. Calices cretàcees.—BIBLI. Madoz, *Dic. geog.*; Puig y Larraz.

LES GARRIGUES

Cervià. 249)—COVA DE LES GRALLES.—Se troba més avall de les *Beses*, en el marge esquerra del riu Set. Aquesta cova és coneguda per havershi ofegat 22 carlins de la partida d'en Baró, que s'hi havien refugiat un dia de temporal.

ITINER. A 9 kilòmetres de l'estació de Vinaixa; ferrocarril de Tarragona a Lleida.—TER. G. Calices y margues miocèniques.—BIBLI. Gomis, *Bull. de l'Assoc. d'Exc. Catal.*, al any V; Puig y Larraz.

LA NOGUERA

Abellanes. 250)—COVA DE TABACO.—Està situada al cim de la serra de Montroig, envers son extrem oriental y vora'l lloch de confluència del Noguera Pallaresa ab el Segre. L'entrada és fàcil; la boca té 15 metres d'amplada en la basa per 20 d'altura; el vestíbul, de grans dimensions, dóna entrada a una primera sala de 20 metres de diàmetre y d'una altura considerable; desde ella's passa a un altre aixamplament per una especie de porta de 2 metres

d'altura per 9 d'amplada; més endavant hi hà una altra cambra plena de grans lloses despreses del sostre; tots aquestos aixamplaments estàn en direcció NO., ab una longitud total, desde la boca, d'uns 8 metres. Després cambia la direcció, prenent la del N., y durant uns 180 metres forma una galeria de regular altura y d'uns 12 metres d'amplada; allí s'acaba ab una paret que presenta tres forats petits, en dos dels quals és quasi impossible entrar fins arrastrantse; l'altre, que té 2 metres d'ample per 1 d'altura, porta a un compartiment, hont s'acaba la cova per estar la galeria tancada per una massa d'arena roja empastada de petites pedres anguloses a manera de bretxa. Aquesta cova presenta abundants estalagmites y estalagmites d'un efecte molt pintoresch.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Pleyan de Porta; Vidal, *Coves prehist. de Lleyda*; Vidal, *Album fotogr. de Lérida*; Puig y Larraz.—EXPL. Valls, Pleyan de Porta, Vidal. S'hi han trobat utensilis de pedra, sílex tallats, objectes d'òs treballat, fragments de ceràmica y òssos d'home, cervo, cabra, toro, goç y tuixó.

251)—COVA DE L'ESCALETA.—Prop l'anterior, en la vessant oriental de la serra de Montroig.

TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Vidal, *Cov. prehistòriques de Lleida*; Puig y Larraz.

252)—COVA DE LA MONJA.—En la vessant septentrional de la mateixa serra de Montroig.

253)—COVA DEL LLADRE, COVA DEL SASTRE.—Se troben també en la vessant nord del Montroig, estant la darrera quasi dalt del cim.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

Ager. 254)—LA COVA NEGRA.—En el Montsech. La boca té uns 8 metres d'altura per 4 d'amplada. La gent diu que té més de mitja hora de llargada, y que en l'interior hi hà un avench hont deu baixarse ab cordes.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Vidal, *Album fotogr. de la prov. de Lérida*; Puig y Larraz.

255)—COVA DEL ONSO.—En el Montsech, a una hora d'Ager. No tinch cap més dato.

Os de Balaguer. 256)—LO FORICH.—No tinch cap noticia d'aquesta cova.

Aragó. 257)—COVA NEGRA.—Està situada en la vessant meridional de la serra de Blancafort, prop del Noguera-Ribagorçana, a 75 metres sobre'l nivell d'aquet, a una hora y mitja del poble. L'entrada és un forat alt y ample, de forma molt irregular. Un cop dins, s'ha d'escalar una roca per trobarse ab una placeta hont se junten dues galeries: l'una's dirigeix al N. y té vora 150 metres de llarch; l'altra, que arriba a uns 400 metres y se dirigeix al E., té mil variacions en sa grandaria, especialment en l'amplada, puix en uns llochs és de 15 metres y en altres no arriba a o'50.

ITINER. Poden seguirse dos camins desde Lleyda: l'un per Alfarràs, Ivar y Boix, que s'ha de fer a cavall, y l'altre fins a Binèfar ab ferro-carril, d'allí a Tamarit en diligencia, y desde aquet punt a Camporrells en tartana, atravessant el riu ab barca.—TER. G. Calices cretàcees.—BIBLI. Vidal, *Cov. prehist. de Lleyda*; Puig y Larraz.—EXPL. Vidal: utensilis de granet y sílex; objectes y armes d'òs; ceràmica y òssos de cervo, toro, cabra y goç.

SEGARRA

Camarasa. 258)—AVENCH DE SANT JORDI.—Ès una especie d'esquerda, d'uns 4 metres de llargada per 1 d'amplada, de la qual surt seguidament una corrent d'aigua. Se troba a uns 300 metres de l'ermita de Sant Jordi y a 5 kilòmetres al NE. de Camarasa.

ITINER. A uns 3 kilòmetres de la carretera de Lleyda a Tremp.—TER. G. Calices cretàcees.—BIBLI. Madoz, *Dic. geog.*; Puig y Larraz.

Foradada. 259)—COVES DE SALGÀ.—Les nombroses coves de les calices de Montsonís reben aquest nom per estar a la vora del convent de Salgà, edificat en l'interior d'una grandiosa caverna.

ITINER. Carretera de Lleyda a Puigcerdà.—TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Madoz, Prado, Vidal, Puig y Larraz.

Vallfogona de Riucorp. 260)—COVA DE LA FONT TRILLA.—Està situada al O. del poble. En son interior hi naix una font molt abundant y constant.

ITINER. Carretera de Tàrraga a Reus.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Corbella y Puigbonet, *Bull. de l'Assoc. d'Exc. Catal.*, any XIII; Puig y Larraz.

CONCA DE MEYÀ

Fontllonga. 261)—COVA DE L'AIGUA.—Vora'l barri de Massana, en el marge esquerra del Noguera-Pallaresa, y d'accés bastant difícil y perillós. La boca té 12 metres d'amplada per 6 d'altura. Per ella s'entra en un vestibul de planta semicircular, ocupant el diàmetre l'entrada y tenint uns 6 metres de fondària. En son perímetre interior se troben: a la dreta dues cavitats petites; en el centre, una galeria baixa y estreta que als pochs passos se fa impracticable, y a l'esquerra un corredor curt que condueix a una petita gruta oberta al exterior per aquell costat, que és la que dóna nom a la cova, puix en son interior hi brolla una petita font.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices cretàcees.—BIBLI. Vidal, *Coves prehist. de Lleyda*; Puig y Larraz.—EXPL. Vidal hi trobà restos de ceràmica y ganivets de sílex.

262)—COVA DEL FORAT DEL ORB.—Se troba en el pas dels Terradets, marge esquerra del Pallaresa, junt al pont d'Ager. Se diu que penetra més de mitja llegua dins la montanya. És una llarga y estreta caverna que, quan fa'l

llevant molt fort, dóna sortida a una abundant font que impossibilita entrar en ella.

TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Vidal, *Lérida. Bol. de la Com. del Mapa geol.; Atlas fot. de Lérida*; Marlé, Puig y Larraz.

263)—COVA DE LA SABINA.—Al E. de Rubies. No és més que una escltxa oberta en la calixa y plena d'estalagmites.

TER. G. Calices senonenses.—BIBLI. Vidal, *Lérida. Bol. de la Com. del Mapa geol.*; Puig y Larraz.—EXPLORACIÓ, Vidal.

Vilanova de Meyà. 264)—COVA FOSCA.—Està situada a mitja hora al SE. del poble.

N. FONT Y SAGUÉ

(Seguirà)

BIBLIOGRAFIA

Determinació de les comarques naturals y històriques de Catalunya, per NORBERT FONT Y SAGUÉ (1).

Si tenim en compte lo molt que ha fet l'excursionisme y tots els escriptors del nostre renaixement en l'estudi general de Catalunya, observarem que s'ha fet molt poch en lo que's refereix al estudi especial de les comarques catalanes, històriques y naturals, principalment en la determinació de les mateixes. Algunes com lo Vallès, l'Empurdà, la Vall d'Aràn y lo Lluçanès han sigut objecte de serios y pacientíssims estudis, dels que n'ha resultat que quedessin ben determinades. Altres com lo Pla de Bages, lo Panadès, lo Camp de Tarragona y la Segarra, han promogut també treballs de menor importancia en igual sentit; però la determi-

(1) En lo volum dels Jochs Florals d'enguany, que acaba de veure la llum, ha sigut publicada aquesta monografia, que obtingué'l premi ofert per l'Associació Popular Regionalista.

nació de les meteixes ha quedat sempre confosa, malgrat esser totes aquestes comarques, per sa situació especial y caràcter històrich, de les que tenen fisonomia més propia y límits més pronunciats. Les comarques de caràcter secundari, o siga les que serveixen de llaç d'unió a les principals, quedant devegades, per diferents causes, confoses ab aquestes, apenes han sigut estudiades, y generalment se parla d'elles fixant més o menos la seva situació, però no'ls seus límits, que relativament, degut a sa falta de personalitat, els hi corresponen.

Deixant apart els escriptors que com en Pella y Forgas (*Historia del Ampurdán*), en Pelegrí Casades (*Lo Lluçanès*), en Maspons y Labrós (*Lo Vallès*) y l'història que del mateix té pròxima a publicar, y alguns altres que podriem citar, han estudiat particularment una comarca, trobem que en aquesta època solament en Cebrià Costa, en Flos y Calcat y en Esteve Sunyol han fet estudis especials pera la determinació de les antigues comarques catalanes. Al nostre entendre, cap d'ells ha lograt lo que's proposava, puix si bé han estat acertats en la determinació d'algunes d'elles, no's pot dir en sa generalitat que resulta deficient, cada un d'ells per diferents causes. En Font y Sagué, en la monografia que'ns ocupa, ha vingut a augmentar aquesta llista d'escriptors y ha donat una nova prova de la seva activitat y dels seus coneixements, tractant la materia ab tota serietat, estudiant separatament els caràcters geològichs, orogràfichs, hidrogràfichs y etnogràfichs de cada comarca, aixís com la toponomàstica, documentació, divisions històriques y tradicions de la mateixa, elements tots aquets que precisa tenir en compte pera no incorre en les mateixes deficiències que'ls seus antecessors.

No per això volem dir que en Font y Sagué hagi conseguit determinar ab tota exactitut les antigues comarques catalanes, principals y secundaries. Ell mateix ho reconeix dient que exactament no creu possible que puguin determinarse, però aproximadament sí; y més avall sosté la seva afirmació comparant a les comarques catalanes «a uns quants topos de tinta fets sobre'l paper, que si's van difumint arriba un moment en que no's pot dir hont comença un topo y acaba un altre; se coneix, és veritat, lo centre de quiscun, però'ls termes no: es confonen ab los del altre».

Nosaltres, ab tot y participar de l'opinió d'en Font sobre aquet punt, creyem que n'hi ha un altre de més important que no permet determinar exactament les comarques catalanes, y és que així com la generalitat d'elles existeixen de nom y de fet, y per

això les accepten tots els autors antics y moderns, n'hi ha d'altres que no són conegudes ab nom genèrich y fa que'ls autors al determinarles es trobin ab la dificultat de fixar els seus límits. Així veyem que en la Catalunya nova, com anomena en Font a la d'enllà de la Marca, es troba, com los demás autors, ab encontrades que, com les compreses en una y altra ribera del Ebre, els hi ha de dar lo nom de comarques de Tortosa y de Gandesa pera que no quedin bordes. De tots modos, y això no és obstacle pera que pugui ferse ab conciencia, com en Font ho ha fet, una divisió de Catalunya en comarques naturals y històriques y determinades tot lo aproximadament possible, molt més si tenim en compte que les divisions polítiques y administratives que ha tingut Catalunya, si bé han sigut establertes guiantse ab les comarques naturals, may han sigut aquestes mateixes les que les han format.

Partint d'aquet principi y creyent, en molts punts, susceptible de millora'l treball d'en Font y Sagué, ens és grat manifestar que dita monografia és la més completa y raonada que fins al present coneixem, y que serà de gran utilitat el dia que s'implanti'l regionalisme, puix ella pot contribuir a facilitar la organisió política y administrativa de les comarques tal com aquell se proposa, xò és, tenint en compte la personalitat y caràcter de les mateixes.

Llàstima que pels motius que en Font exposa en la nota que antecedeix al seu treball, no hagi pogut ser publicat lo mapa que acompanya al mateix, ab ajuda del qual fóra aquell de comprensió més fàcil.— J. G.

Club Alpin Français. Section des Alpes Maritimes

Hem rebut lo XVII Butlletí anyal d'aquesta associació, que porta interessants relacions de l'ascensió *Dans le Haut Var y Excursion d'hiver à la Madone et au col de Fenestre*, per l'intrèpit excursionista M. Victor de Cessole, ilustrades ab magnífiques fototípies y fotocolografies fetes ab clixés del mateix M. de Cessole; *Dans les Karpathes de Transylvanie*, de M. G. Dimanche, y les curioses *Courses sans guide* en los Alpes, de M. V. de Gorlot; una *Promenade dans l'Esterel*, de M. Emile Daullia; y *Trois jours au lac de Bourget*, de la Marquise de Mulhacen.

En la crònica de la corporació, lo president M. Faraut, en son discurs de l'Assamblea general, explica la vida pròspera de la sec-

ció y les millores realisades en lo cambi de domicili social de Nice.

La Memoria del secretari general, M. Víctor de Cessole, és molt notable, y en elegant estil relata los nombrosos actes oficials, aixís com també detalla les excursions colectives oficials y les particulars celebrades en l'any 1896.

Porta també una llista de sa Junta Directiva, la de tots los socis y societats corresponsals franceses y estrangeres, entre les que s'hi llegeix nostre CENTRE, y ademés una molt útil llista dels *guides*, *porteurs* y *muletiers*, que per sa reconeguda competencia se recomanen.

Hem rebut també l'*Indicateur des services de voitures publiques du departement des Alpes Maritimes*, publicat baix los auspicis d'aquella secció del C. A. F. y redactat per M. Víctor de Cessole, diligent secretari general de la secció. És una obreta sumament útil als excursionistes d'aquella comarca de Nice, puix s'hi detallen los medis de locomoció, classe, número y preus dels assien-tos dels carruatges o vapors y ferro-carrils que fan lo servey, llocs de parada en les poblacions y nom del empresari. És, donchs, una publicació que honra a son actiu autor y al sentit pràctich de la corporació que l'ha protegit.

CRONICA DEL CENTRE

SESSIONS OFICIALS

VETLLADA A LA MEMORIA DE D. CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA.

— La trista nova de la mort del conegut escriptor y estimat delegat del CENTRE a La Junquera va impressionar massa a tots els companys per no dedicarli un record. Va començar la vetllada ab la lectura, pel president honorari Sr. Maspons y Labrós, del bonic treball que publiquem en altra banda d'aquet BUTLETÍ. Ab la lectura d'aquest escrit va reviure davant dels presents la simpàtica figura del Sr. Bosch. Després, el seu altre amic Sr. Osona va dedicarli un sentit record en forma d'una excursió a La Junquera, trobantse ab la mort del seu company de diverses excursions y obsessionat durant tota l'excursió per tal desgracia.

Per donar idea dels variats aspectes del malaguanyat escriptor es va fer lectura de quatre dels seus treballs: *Una excursió als singles de Talaixà*, que conté descripcions de les aspres serres pirenenques, esgarrifosa escena de la cacera de l'àguila, y diversos incidents humorístichs; un fragment de la novela *Montalba*, hont hi ha una fonda impressió d'un abet, l'arbre gegant dels Pireneus; *Un casament en l'alt Vallespir*, fresca relació d'una costum; y *Un enterro*, quadro molt suggestiu del gran hivern en les altes valls.

Després d'un breu y sentit parlament del Sr. Maspons regreçant als distingits membres de la familia del finat que havien assistit al acte, es va donar aquet per termenat, del qual ben segur tots els que hi eren conservaran agradable record.

SESSIÓ PREPARATORIA.—Es va celebrar el dia 29 la de l'excursió a la vila y castell de Torroella de Montgrí, Bellcaire, La Escala, Empuries, Castelló y Figueres, que's projectava pels dies 31 del corrent y 1 y 2 de Novembre.

El mateix dia's va llegir una notable Memoria del Sr. Font y Sagué d'una *excursió* espeleològica a les Barbotés y a la Bancó del riu Tenes y als singles de la serra de Bertí. No donem una idea d'aquest interessantíssim treball perquè aviat es podrà veure publicat en el BUTLLETÍ.

CONFERENCIES Y LECTURES

El dia 8 es va llegir un treball del Sr. Carreras Candi, titulat *Una excursió a Isona, Mur y Meyà*, que va començar a veure la llum en el número passat del BUTLLETÍ y acabarà en el vinent. Es va llegir també una curta noticia de la costum del *Pas del roure* per curar els trencats, escrita pel delegat a Mollet, Sr. Plantada y Fonolleda.

El dia 15 es va donar lectura al treball del Sr. Osona que titula així: *De Berga anant a voltar per les serres de la Nou, tornant a atravessar el Llobregat per les mines de Figols, rebassant el Pedra Forca y atravesant el macís de les serres de Cadí pera pujar al punt culminant de les de Bescaràn (Pireneus) y baixar a Andorra*. Com tots els treballs del autor, està ple de datos utilíssims per l'excursionista.

NOVES

S'ha rebut en el CENTRE una atenta comunicació sortida del Círcol Literari de Vich y firmada per la «Comissió executiva de la sepultura monumental de D. Marià Aguiló en lo monestir de Ripoll». L'idea de conservar en el restaurat monastir de Ripoll les despulles del venerable mestre (suggerida al Círcol Literari de Vich pel canonge D. Jaume Collell) és tant simpàtica al CENTRE EXCURSIONISTA y entra tant de ple dintre les aspiracions del mateix el reverenciar la memoria del gran y savi propagador de les lletres catalanes, que la Junta Directiva ha acordat tot seguit obrir subscripció entre tots els associats, a fi de portar la nostra pebra al monument que tant oportunament s'ha tractat d'aixecar.

— Diversos periòdichs d'aquesta ciutat han donat compte del descobriment de varies urnes cineraries al fer un desmunt en la carretera de Tarrassa a Olesa.

D. Domingo Palet y Barba, delegat a Tarrassa, mentres estudia més el dit descobriment y ens en promet una memoria que veurà la llum en el BUTLLETÍ, ens dóna els següents detalls:

«Al moment vaig calificarla de necròpolis pre-romana o dels primers temps de la dominació romana, en que'ls indígenes, no assimilats encara, conserven els *ritos cèltichs*. La factura dels vasos indica un estat primitiu en l'art de la terriceria, que contrasta ab la perfecció de la ceràmica romana que's troba precisament a poques passes d'aquesta necròpolis en els rastres d'una *villa rustica* o masia romana. És un erro lo dels vestigis de pintures de que ha parlat algun periòdich. La forma dels vasos convé ab els de les necròpolis *cèltiques y gales* de França, y fins alguna forma y els ornaments (senzilles ratlles) recorden la terriceria dels *tumulus* y dels *dolmens*.»

— La coneguda montanya del Valais, la *Dent du Midi*, està habitada per un gat excursionista. És de color blanc y gris a claps. Regularment s'està al peu de la montanya o bé ronda pels voltants. Quant ovira una colla d'alpinistes que fan l'ascensió de la montanya, ab quatre salts se'ls hi planta al costat y els acompanya fins al cim (3,185 metres). Los excursionistes lo mimen y li fan la part corresponent en les hores del àpat. Los acompanya a la baixada fins al peu de la montanya, y allí'ls deixa y se'n va per les seves, esperant una nova colla d'alpinistes a qui acompanyar.

— A darrers del passat més de Setembre va finir a París el nostre delegat en aquella capital D. Joseph M.ª Guardia. Era na-

diu de Menorca, però quasi tota sa llarga vida l'havia passada a París, dedicantse principalment a l'ensenyança. Era autor de moltes obres que demostren ses múltiples disposicions. Una de les que més justa fama li han donat és la *Grammaire de la langue latine d'après la méthode analytique et historique*, que va publicar a París l'any 1876 en companyia de M. Wierzeyski, obra que té prop de vuitcentes planes en octau. Entre altres obres, té *Le Médecin*, de la que s'en va fer una nova edició poch abans de morir. Les lletres catalanes li deuen l'haver donat a l'estampa per primera vegada (Burdeus, 1891) el magnífich *Somni* d'en Bernat Metge, el conegut autor del segle XIV. Havia escrit alguns articles en *L'Avenç*, notables per la puresa d'estil.

— Els descobriments de part de les antigues thermes de Caldes de Malavella (l'*Aquis Voconis* dels romans) ja havien sigut objecte d'estudi per D. Tomàs Lletget y el nostre consoci D. Ramon Arabia y Solanas en l'*Anuari de l'Associació d'excursions Catalana* (1883). D'un article que ha publicat recentment el Sr. Garcia Llansó en *La Vanguardia*, ressenyant una visita que darrerament hi va fer, traduim el següent paragraf, en el que parla de lo que's troba dintre la propietat del Sr. Estapé:

«Quan varem penetrar en el solar per primera vegada, tot just s'havia descobert la primera piscina, igual en dimensions a la quarta, y abdugues més grans però de la mateixa construcció que la segona y tercera. Totes afecten la forma rectangular, de 5 metres de longitud per 2 d'ample y 1'50 d'alçaria les grans, y les demás de 4 metres de longitud per les mateixes amplada y fondaria aproximadament. Les limita una robusta paret d'obra, en quals costats interiors hi ha una capa formada per una barreja de mahó coberta també per una altra d'estuch que la revesteix tota ella, inclòs el fons. Tot al voltant hi ha un pedriç per seurehi els banyistes. En la primera piscina, y en el costat que correspon a la muralla, s'hi veu la canal per hont penetrava l'aigua, que, després de recorre les demás piscines, s'abocava en un clavegueró de destí encara desconegut. En tots els recipients, y especialment en els punts d'entrada y sortida de les aigües, s'hi veuen grans incrustacions de carbonat de calç, que, com és sapigut, formen en gran abundancia les aigües minero-medicinals de Caldes de Malavella.»

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.